

**POVZETEK ANALIZE ZA IZOBRAŽEVALNE
AKTIVNOSTI**

SAŽETAK ANALIZE OBRAZOVNIH AKTIVNOSTI

izr. prof. dr. Katja Hrobat Virloget, doc. dr. Neža Čebbron Lipovec

UVOD. O POENOTENI TURISTIČNI DESTINACIJI MITSKEGA PARKA

Idejni načrti za vzpostavitev mitsko-folklornih parkov v Rodiku in v Mošćenićki dragi so nastali v različnih časovnih obdobjih z namenom, da se razišće, ohrani in vsaj delno predstavi nesnovna kulturna dedišćina, tj. folklorno in mitsko izročilo uprostorjeno v krajini. S prezentacijo mitskega in folkornega izročila *in situ*, tj. v krajini, v kateri so uprostorjeni, polagamo temelje enim najbolj edinstvenih izobraževalnih in izkustvenih turistićnih destinacij v Evropi, saj gre za ene redkih primerov celostnega ohranjanja tovrstne nesnovne dedišćine, ki je po večini Evrope, sploh v Zahodni, izumrla. Zaradi edinstvene ohranjenosti obeh idej mitsko-folklornih parkov, ki se medsebojno skladata in hkrati dopolnjujeta z znanji, ki jih prinašata, se je porajala ideja njune združitve v poenoteno čezmejno turistićno destinacijo Mitski park. Park bi tako razširil turistićno ponudbo »konvencionalnega turizma« ter popestril ponudbo bližnjih znanih turistićnih destinacij (obmorski turizem v Mošćenićki dragi ter Prirodni park Ućka in UNESCO lokacija Parka Škocjanske jame) na trajnostno naravnani način, spodbudil lokalni razvoj ter pripomogel k zavedanju in prepoznavanju arheološke, folklorne in mitske dedišćine kraške krajine.

Ljudje, sploh turisti, želijo danes več od obićajnega turizma »morja in sonca«, vse bolj težijo k dedišćinskemu turizmu, kjer se ob prostoćasnih dejavnosti tudi izobražujejo. Ena daleć najbolj zanimivih tem v širši javnosti so gotovo stara verovanja oziroma predslovansko in staroslovansko mitsko izročilo. Poudariti je potrebno, da v Evropi nimamo ohranjenih mitov, to je celotnih mitskih tekstov, povezanih z rituali, temveć se so ohranili le drobci verovanj, ki jih zato imenujemo mitsko izročilo. Iz teh drobcev so etnologi in arheologi poskušali rekonstruirati prvobitno mitologijo oziroma mitićno zgodbo, vendar se moramo zavedati, da so to le poskusi rekonstrukcij.

In prav krajina prestavlja eno najmoćnejših sredstev ohranitve mitskega izročila, saj kar je v krajini materializirano, je težko unićiti. Kot bi rekel francoski etnolog Maurice Halbwachs (2001), samo če porušimo templje starih bogov, lahko izbrišemo tudi spomin nanje. Prednost

staroslovanskega mitskega sistema je, da ni slonel zgolj na čaščenju v templjih, temveč so bila božanstva umeščena kar v samo krajino, v naravne kamnite monolite, gore, hribe, vode. Spomin na uprostorjena staroslovanska božanstva je tako preživel vse do danes, ali preko ledinskih imen (kot recimo Perun, Treskavec, Baba) ali preko folklornih, mitskih izročil o določenih krajih.

V krajih, kjer se je znanje o mitskem izročilu ohranilo, je to danes ogroženo, saj živi le še v glavah redkih starejših posameznikov, ki vse bolj umirajo, krajina pa se pod pritiskom razvoja tudi intenzivno spreminja. Zaradi opustitve agrarnih dejavnosti ljudje nimajo več stika z naravnim okoljem, v katerih so nekoč med poljskimi in pašniškimi dejavnostmi živeli tradicije svojih prednikov. Mlajši se za starejše tradicije ne zanimajo, saj oddaljeni od kmečkega stila življenja v času globalizacijskih tokov, tega tudi ne potrebujejo. Prav revitalizacija in predstavitev teh znanj v obliki Mitskega parka predstavlja danes edini način, da se nesnovna dediščina krajine ohrani še za prihodnje rodove.

Čeprav so ideje o nastanku mitskih parkov v Rodiku in v Mošćenički dragi nastale v različnih časovnih obdobjih in so parki po svoji specifičnosti različno naravnani, se v osnovi njune izobraževalne vsebine skladajo in hkrati dopolnjujejo, zato je združitev v poenoteno turistično destinacijo Mitskega parka logična. Medtem ko mitski park v Rodiku prikazuje sinkretično dediščino mitske krajine, ki jo je nemogoče datirati in sega od predslovanskega (antičnega? prazgodovinskega?) slovanskega do krščanskega izročila, je mitska steza v Mošćenički Dragi osredotočena na eno samo časovno oziroma tematsko raven, to je na rekonstrukcijo (pra-)slovanske mitologije. Medtem ko simbolne točke v rodiški krajini izhajajo iz bogatega in še ohranjenega ustnega izročila v obliki mitskih toponimov in bogatega lokalnega pripovednega izročila ter arheoloških najdišč, se prezentacija (pra)slovanske mitologije v Mošćenički dragi opira predvsem na analizo mitske toponomastike (le z nekaj izročili) in predhodne znanstvene rekonstrukcije (pra)slovanske mitologije. Razlika je tudi v sami krajini in izročilu. V mitskem parku v Rodiku so pripovedna izročila predstavljena na listu mesta, od koder izhajajo, torej v originalnem prostorskem kontekstu, medtem ko je pri

Moščenički dragi pripoved prirejena prikazu (pred)slovanske mitologije, kjer sicer res nekaj mest odraža *in situ* mitski toponim, ostala mitska zgodba pa je speljana po krajini, na katere se lokalno mitsko izročilo ne veže – krajina je uporabljena za mitsko pripoved, nekaj lokacij je izvirnih, ostale so prirejene mitski zgodbi.

MITSKI PARK V RODIKU

V Rodiku se je najbrž zaradi stika dveh različnih populacij, Slovanov in staroselcev z arheološke naselbine nad Rodikom, ohranilo bogato izročilo, ki lahko sega globoko v preteklost, še v prazgodovino. V mitski park so vključena štiri arheološka najdišča, poleg Njivic, Tabora in Rodiške pečine s kaštelirjem najpomembnejša Ajdovščina nad Rodikom, prazgodovinski kaštelir (prazgodovinsko gradišče) in pozno-antično naselje (obrambna postojanka). Zanimanje za arheološko naselje Ajdovščina nad Rodikom je zabeleženo že od 19. stoletja naprej, ko je bil v bližini najden epigrafski napis iz 1. stoletja n. št. z imenom Rundictov, staroselcev, ki so jih strokovnjaki zaradi imena pripisali Ajdovščini nad Rodikom. Obiskovalci se v parku spoznajo z nenavadnimi izročili o mitskih ajdih z Ajdovščine, ki odražajo več tisočletni spomin na prednike in stike dveh populacij, staroselske in slovanske.

Mitsko-folklorna pot popelje pohodnika mimo dvanajstih točk, ki *in situ* prikazujejo mitsko-folklorno izročilo in ležijo na nekdanjih mejah rodiške srenjske posesti ali ob glavnih vaških poteh. Zaradi bogate mitske krajine je pot tako kot vas razdeljena na dva dela, brkinsko (zgornjo) in kraško (spodnjo). Eden od glavnih likov poti je strašni lintvern, kačon, ki so ga vaščani s krščanskim obredjem in procesijami kot hudiča izganjali in skušali pomiriti, da ne bi pošiljal strel, neviht in poplav. Druga središčna točka je (nekdanja) monolitna *Baba*, materialni ostanek verovanja v arhaični mitski ženski lik tako slovanskega kot pred-slovanskega izvora. Na poti se v krajini odstirajo mesta vstopa v onstranstvo prek kraških brezen, mesta čarovniških orgij, ritualna mesta na poteh mrtvih, sledovi življenja mitskih ajdov.

Mitsko izročilo Rodika je sicer fragmentirano, vendar je iz njega še mogoče rekonstruirati celoten (večplasten) mitični sistem. Med številnimi jamami v okolici iztopajo tri, Šlavrova, Cikova in Fukova z izročili o samomarih, prehodu na drugi svet in zmajem, prve lipe kot mitičnega drevesa in coprniških srečanjih. Na Jezeru, nad grobiščem staroselcev z Ajdovščine nad Rodikom, procesije, izganjanja hudiča in izročila o grozečem lintvernu (kačizmaju) nakazujejo kontinuiteto staroselskega kulturnega mesta, morda celo elemente slovanskega gromovnika Peruna, božanstva groma in bliska. V bližini drugega prazgodovinskega najdišča na območju Rodika, Debele griže, je stal kamnit monolit po imenu Baba, ki je igrala pomembno vlogo v pastirskem življenju in vremenskih pojavih. Sledovi v naravni skali so dali povod za predstavo o šembilji, hudiču z vozom, ki se zdi prežitek slovanskega gromovnika. To mesto je eno izmed številnih mest vzdolž rodiške srenjske meje, na katerih se pojavljajo bajna bitja, prikazni, kjer se videvajo duše, ki se vicajo, kjer kovač ubija popotnike tako kot Prokrust v grški mitologiji, kjer straši krvavo stegno, kjer je grob ubitih vojakov, kjer kače stražijo zaklade, kjer kače izginejo v neznano po magičnem obredu, kjer čaravnice v divjem plesu raztrgajo vedamca, kjer volk ubije kobilo itd. (Kobilja glava, Prelovec, Njivice, Križen drev). Številne ruševine v izročilu čuvajo (zaklete) kače. Kače so še pred nedavnim v Rodiku veljale za hišne prinašalce sreče. Drobce izročila o Mariji Ognjenici, ki z ognjem omogoča kaljenje žita v marcu, je še eno izmed številnih fragmentov bogate mitične dediščine. Iz tovrstnih bogatih drobcev ustnega izročila je mogoče prepoznati celotne mitske sheme, tako slovanske kot starejše (Hrobat 2010).

Pri analizi izročila so bile izbrane glavne povedke na vsaki točki mitske poti po Rodiku (iz Peršolja 2000), ki so bile posnete za namen govornega predvajanja v mobilni aplikaciji. Povedke so bile tudi prevedene v hrvaški jezik, pripravljene pa bodo tudi v italijanskem in angleškem jeziku. Selekcija nekaterih bo objavljena v bazi izročila na spletni strani projekta. Posameznim zgodbam, ki se vežejo na določeno točko v krajini, bo dodana kratka strokovna interpretacija, medtem ko bo daljša objavljena v Priročniku za izobraževanje.

MITSKI PARK V MOŠČENIČKI DRAGI

Mitska steza v Moščenički Dragi s trinajstimi lokacijami prezentacijskih tabel je za razliko od sinkretičnega mitskega in folklornega izročila v Rodiku osredotočena na rekonstruirano zgodbo (pra)slovanske mitologije v glavnem na osnovi mitskih toponimov, pripovednega izročila je zelo malo. Na nekaj izmed sledečih lokacij je prikazana celotna rekonstruirana mitska zgodba (pra)slovanske mitologije, pri čemer je določeno izročilo *in situ*, drugo pa umeščeno v pot, da je pohodniku predstavljena celotna mitska drama. Besedila predstavljajo mitsko izročilo z izrazitim poudarkom na hrvaški nacionalni identiteti. *In situ* lokacije (pra)slovanskega mitskega izročila so vrh hriba imenovanega Perun, ki priča o sveti gori najvišjega slovanskega nebeškega božanstva - Peruna, njegovo dejanje povzročanja nevihtnega grmenja z mlinskimi kamni je postavljeno v mlin Trebišća, čigar ime priča o mestu za žrtvovanje (treba pomeni staroslovansko žrtev), torej prinašanja darov Perunu na gori izpod njenega vznožja. Po izročilu naj bi Perun povzročal grmenje z mlinskimi kamni, prav tako mlin igra močno vlogo v božanskem boju Peruna in Velesa. Veles naj bi bil v jamah pod vasjo Potoki pod Perunom, kar se ujema z izročilom o hudiču, kakor se pogosto poleg zmaja ali kače upodablja Velesa kot (pra)slovanskega boga podzemlja in živine. Interpretacijska tabla označuje mesto Velesa v Voloskem kuku, kot se imenuje stena na izviru Potoka, kilometer vzhodno od Trebišća. V tem primeru imamo vse elemente osnovne (pra)slovanske mitologije, Perun na vrhu, izpod njega, ob vznožju gore, ob vodi Veles in mesto žrtvovanja Trebišće (Katičić 2008: 305–312). Nadaljevanje zgodbe o mitski svatbi Perunovih otrok (Mare in Jurija/Ivana) je sicer nakazana na interpretacijskih tablah z namenom poučevanja, vendar ne izhaja iz *in situ* mitske toponomastike in izročila. Obiskovalci se spoznajo tudi z zgodovino Slovanov in pri cerkvi sv. Petra spoznajo, kako je bila stara vera Slovanov pokristjanjena. Na Počivalih na stezi Petrebišća (drugo mesto možnih darovanj kot Trebišće) – Voloski kuk (mesto Velesa) je prikazana tretja oseba (pra-)slovanskega izročila, to je Mokoš ali Baba, ki pa naj tej poti ni povezana direktno s toponimom ali izročilom *in situ*.

Po eni izmed interpretacij mitska krajina okrog t.i. slovanskega Olimpa, vrha Peruna, sicer seže veliko dlje in presega območje turistične mitske steze (sv. blažena Devica Marija na Trsatu, Volosko – rt) (Belaj, Belaj 2014: 157–167), vendar ker obiskovalci ne bi mogli vseh obiti s hojo, je celotna mitska zgodba prikazana skocentrirano na zgoraj omenjeni mitski stezi. Načeloma mitska zgodba sloni na tem, da žrec/svečenik z vrha Peruna kaže na mitske lokacije, na katerih se odvija mitska drama in ki so na vidni razdalji pod seboj (Belaj 2011).

Na mitski poti v Moščenički dragi / Trebišču smo pregledali že napisane tekste o rekonstrukciji (pra-)slovanske mitologije, izpod peresa Grga Frangeša. Napisani so na osnovi dognanj raziskovalcev slovanske mitologije, predvsem hrvaških avtorjev Radoslava Katičiča in Vitomirja Belaja, ki so v svojih delih obravnavali tudi Moščeničko drago. Tekste smo prevedli v slovenščino in bodo predstavljeni v Priročniku za izobraževanje. Za razliko od slovenskega dela, gre v teh tekstih izključno za strokovne interpretacije, ki so večinoma narejene na osnovi toponimov mitskega izvora, le malokje je omenjena kakšna ljudska pripoved. Interpretacije so namenjene temu, da se obiskovalec na poti seznanj z rekonstrukcijo (pra)slovanske mitologije, ponekod na mestu slovanskega mitskega toponima, ponekod pa kar na vmesnih točkah, ki niso direktno povezane z mitsko lokacijo, ampak samo govorijo o mitski zgodbi.

SKUPNE TOČKE PARKA V RODIKU IN MOŠČENIČKE DRAGE

Skupno obema mitskima parkoma je, da prikazujejo mitsko-folklorno izročilo uprostorjeno v krajini, torej mitsko krajino. Medtem ko se v Rodiku prikazuje sinkretično izročilo iz različnih časovnih obdobij, ki priča o dožemanju sveta v preteklosti in priča o ostankih slovanskih in predslovanskih kultov, se v Moščenički Dragi učimo o rekonstrukciji (pra)slovanske mitske zgodbe prek toponimov in drugih mest. Zanimivo je opaziti podobnosti med mitološkim izročilom.

Zanimiva je skupna simbolika splošnih toponimov kot so gora, potok. Pri Moščenički Dragi imamo kraj po imenu Potok (kot del mitske steze), kjer naj bi Veles kot vladar Kaosa začel

boj s Perunom, in kot del širšega mitskega trikotnika kraj Rječine pod Trsatsko steno, kjer naj bi bilo mesto Velesa (Belaj, Belaj 2014: 164). Podobno je s splošnim imenom Gora imenovan Čuk, mesto, v katerem prebiva strašni lintver/kačon, ki naj bi podobno kot Perun pošiljal nad ljudi strele in nevihte. Ali gre tudi tu za izraz kulta Peruna, ravno tako vrh gore, bodo morda pokazale nadaljnje raziskave. Kakorkoli, pri obeh je opaziti splošna poimenovanja za simbolna mesta, saj naj bi Gora bila gora nad gorami, središče svetega sveta podobno kot Potok, potok nad potoki (Belaj, Belaj 2014: 164). V obeh parkih je tudi prikazano, kako se je stara vera pokristjanila, v Moščenički Dragi prek cerkve sv. Petra in v Rodiku prek zgodbe o krščanskem oblikovanju krajine sv. Petra in Jezusa.

Na podlagi dosedanje preliminarne analize je mogoče določiti, kaj je skupnega obema parkoma, kaj je tisto, kar jih povezuje in hkrati dopolnjuje. To sta mitski božanski par Baba in Perun! Baba je v vzhodnoslovanskem izročilu imenovana Mokoš in je edina praslovska ženska boginja (Toporov 2002). V mitski stezi v Moščenički Dragi je ni *in situ*, ampak je zgolj prikazana obiskovalcu kot del mitične zgodbe. Po eni izmed interpretacij naj bi bila locirana izven parka, na rtu Volosko na cerkvi Blažene Device Marije na Trsatu (Belaj, Belaj 2014: 163–4). Druga interpretacija, ki omenja bližnjo lokacijo, pa je toponim Babin grob, ki leži na vrhovih Učke pod Velbatom in Suhim vrhom (navadno tudi kot oznaka za Peruna) (Katičič 2008: 312). Tako da kljub zgodbi o Mokoši, na Slovenskem, ponekod tudi na Hrvaškem poimenovani Babi, le te v parku v Moščenički Dragi *in situ* ni. Medtem ko je pri Rodiku zgodba ravno obrnjena. V Rodiku Baba je, danes žal le še ostanki kamnov razstreljenega monolita, ki pa bo rekonstruirana, vendar Peruna ni mogoče gotovo locirati. Zelo verjetno bi lahko Peruna predstavljal lintvern vrh Gore ali Čuka, s katere pošilja strele in nevihte nad Rodičane (tudi poplave nad Brezovčane), kot pripoveduje rodiško izročilo. Sicer se ena izmed njegovih oblik lahko pojavlja kot šembilja, torej hudič na gorečem vozu, ki grmi in bliska ter je lociran pod goro (Hrobat 2005). Po drugi strani pa je pod goro kot hudič in povezan z vodo – potokom Zdrava voda lahko tudi Veles. Tako da se v rodiškem izročilu sicer lahko sluti neke podobnosti

s slovanskim izročilom, predvsem morda v povezavi lintverna kot demoniziranega Peruna in babo zagotovo, vendar ostaja zaenkrat vse bolj na ravni hipotez.

Z gotovostjo pa se lahko predlaga, da je z vsebinskega zornega kota mitskega izročila za turistične namene tisto, kar je skupno mitskemu parku v Rodiku in v Moščenički Dragi BABA IN PERUN. Prav prek njiju se parka dopolnjujeta, sta komplementarna, zato ju prav Baba in Perun združujeta v poenoteno turistično destinacijo Mitskega parka! Tako eden kot drugi je jasen v enem parku in drugje le implicitno nakazan. Kdor od obiskovalcev v Rodiku želi več zvedeti o Perunu in slovanski mitologiji, bo napoten v Moščeničko Drago, in kdor bo v Moščenički Dragi želel izvedeti več o Babi/Mokoši kot ženi/ljubici vrhovnega slovanskega božanstva Peruna, bo napoten v Rodik. Tu bo izvedel, da Baba ne pripada le slovanskemu mitskemu izročilu, temveč je še bolj arhaična in razprostranjena tudi širše, v romanskem svetu. V Moščenički Dragi pa bo obiskovalec svoje znanje o večplastnem mitskem dojemanju sveta iz Rodika in različnih kultih izvedel zgodbo (pra)slovanske mitologije oziroma njeno rekonstrukcijo.

Sicer obstaja še tretji povezovalni lik, vendar ni tako prepričljiv. V rodiškem izročilu igra pomembno vlogo demonizirana kača/lintvern (zmaj) vrh hriba, ki so jo izganjali v krščanskih procesijah kot hudiča, vraga, medtem ko je slovanski Veles, ki ga v moščeničkem izročilu locirajo v Voloski kuk, navadno predstavljen kot kača, hudič, zmaj. Ampak glede na to, da je v Rodiku na vrhu, v Moščenicah pa pod hribom, se ne zdi, da gre za isto bitje...

Vodilni motiv poenotene čezmejnega Mitskega parka sta torej božanski par Baba in Perun kot vrhovna (pra)slovanska božanstva ter hkrati božanska ljubimca, ki hkrati označujeta ravnovesje sveta v moški in ženski sestavi oziroma v ognju kot lastnosti nebeškega Peruna in vodi kot lastnosti mitično blatne mokre Babe.

Medtem ko park v Rodiku označujejo sinkretistični pogledi na svet in kulti iz različnih časovnih in kulturnih ravni, od staroselcev do Slovanov in krščanstva, se park v Moščenički dragi osredotoča le na eno časovno in kulturno raven, to je na eno izmed rekonstrukcij (pra)slovanske mitologije (po analizah Toporova, Belaja, Katičiča, delno Pleterskega). Za razliko

od parka v Rodiku, kjer spoznavamo ustno izročilo *in situ*, torej na krajih, na katere se izročilo lepi in o katerih govori, se rekonstrukcija (pra-)slovanske mitologije v Moščenički dragi lepi na le tri toponime, Perun vrh gore, Voloski kuk in Trebišča, medtem ko na ostalih postankih poljubno sledimo še ostalim junakom in poteku rekonstruirane mitske zgodbe. Medtem ko v Rodiku obiskovalec spoznava tradicionalno dojemanje sveta okrog njega na splošno (jame kot vstop v svet mrtvih, mrtva počivala, srenjske meje, odnos sveta mrtvih in živih, odrazi staroselskih in slovanskih verovanj itd.), se v Moščenički Dragi spoznava s praslovanskimi in poznejšimi slovanskimi verovanji o božanstvih, kot so jih na osnovi tradicionalnih izročil rekonstruirali nekateri raziskovalci. Pri tem je potrebno poudariti, da v evropskem prostoru nimamo ohranjenih mitov kot tekstov s spremljajočimi obredi, temveč imamo le ti. mitsko izročilo, v katero sodijo različni folklorni viri (pesmi, šege in navade, toponimi, fraze, igre itd.), na osnovi česar so skupaj z drugimi zgodovinskimi (imena bogov, kronike...), arheološkimi (ostanki templjev, organizacija mest v krajini...) in lingvističnimi viri strokovnjaki poskušali rekonstruirati nekdanjo (pra)slovansko mitsko zgodbo.

LOGOTIP

Kot glavna povezovalna elementa sta Baba in Perun združena in simbolizirana v logotipu Mitskega parka. Baba je stilizirana amorfna oblika s krogi, ki ponazarjajo ženske prsi, Perun je stiliziran element mlinskega kamna, s katerimi proizvaja strele in grome. Rdeča barva logotipa ponazarja nebeško božanstvo Perun, njegov ogenj, blisk, ognjevitost; in sicer v simboliki mlinskih kamnov (po izročilu Perun proizvaja grom z mlinskimi kamni). Siva barva simbolizira Babo, kamen, mati zemljo in je hkrati barva Krasa in Istre, kjer se nahajata oba dela Mitskega parka.

SMERNICE ZA UPORABO USTNEGA IZROČILA PRI IZOBRAŽEVALNIH AKTIVNOSTIH

Najpomembnejši in skupni napotek vsem ciljnim skupinam, ki bodo pri svoji dejavnosti uporabljale pripovedno izročilo je, **naj se folklorno/mitsko izročilo ne banalizira, še posebej znotraj procesov poblagovljenja (komodifikacije)**! Pri pregledu uporabe ali celo zlorabe folklornega izročila v javnosti ugotavljamo, da so mitološke vsebine dandanes prepogosto banalizirane in prav zato v tem projektu skušamo slediti dejstvu, ki bodo čim bližje temu, kar je znano o preteklosti na strokovni ravni. Zelo pogosto se namreč zlorablja predstave o nekih namišljenih romantičnih prednikih (recimo za fotografije, videje, gledališke skupine, oblačila, nakit,...), ki nimajo nikakršne znanstvene podlage. Podobe prednikov, ki jih navadno take rekonstrukcije predstavljajo, so bolj podobne »New Age« reinterpretacijam, kjer so predniki predstavljeni v vlogi nekašnih »surovih, pogosto poslikanih divjakov«, ki so ravno stopili iz divjine. Tega si v strokovno osnovanem Mitskem parku ne smemo dovoliti. Ljudje so bili stoletja in tisočletja pred nami enaki nam danes... Morda so res imeli malo drugačne obleke, drugačne posode, ampak obnašali so se, čustvovali in živeli podobno, kot mi danes... Medtem ko se ima današnji tehnični človek za bolj razvitega, lahko predpostavljamo, da so bili nekoč na drugih področjih bolj razviti kot mi na tistih, ki ne pokriva tehničnost, temveč zaznavanje ali podobno. Obiskovalcu moramo v parku dati občutek, da gleda samega sebe, svoje prednike, edina razlika med nami je v tem, da smo različno zaznavali svet – eni danes verjamejo v Kristusa ali znanost, eni so v Peruna in Babo, eni dvomijo in so dvomili v vse... Smo pa v vsi ljudje! To prvo opozorilo velja predvsem turističnim operaterjem in ponudnikom, ki prepogosto zapadejo v t.i. »staged authenticity« oz. »ponarejanje«: izdelovanje domnevnih replik oblek, ki naj bi jih nosili nekoč; izdelovanje raznoraznih kičastih spominkov ali uvajanje povsem novih festivalov in dogodkov, ki izročilo spojijo v novo in preveč popreproščeno obliko, kater cilj je zgolj dobičkonosni show, ne pa zavedanje in spoštovanje dediščine in narave, ki vodita v trajnostno sobivanje. Obratno pa lahko prav odkrivanje te dediščine posebej lokalnemu prebivalstvu odpre ove možnosti za kreativne industrije in ustvarjanje novih avtentičnih produktov, ki črpajo iz izročila, a so produkt sodobnega časa .

Drugi poudarek projekta je **krajina, prostor!** Vse pripovedi, vsi toponimi v parku so se ohranili zato, ker se »lepijo« na krajino, prostor! Pripovedi in toponimi pojasnjujejo krajino, nekdanje človekovo dožemanje prostora in njegovo umestitev prostora v takratni kozmološki svet ljudi! Tako kot danes dojemamo ta naravni svet z znanstvenega-tehničnega vidika, so ljudje nekoč dojemali ta isti svet prek svojih – mitskih - percepcij sveta. Pri vsakršnem predajanju ustnega izročila je potrebno imeti v mislih, da govorimo o (trajnostnem in sonaravnem) načinu sobivanja ljudi z naravo oziroma z okoljem, v katerem je človek živel. Pri vseh ciljnih skupinah, še posebej edukatorje velja opozoriti, naj se torej enakovredno pozornost posveča tako vidikom kulturne dediščine kot tudi naravnih vrednot. Umeščenost parka v naravo daje dragoceno priložnost, da se otroci in mladostniki kot tudi drugi obiskovalci ob odkrivanju zgodovine in izročila seznanjajo tudi z vsebinami o flori (različna drevesa, zelišča in njihove – tudi zdravilne funkcije) in favni (npr. raziskovanje kač, plazilcev), o geologiji (različne kamnine in njihov izvor), o geografiji (kontaktni Kras in vodovje), predvsem pa o sonaravnem načinu bivanja (ekstenzivno poljedelstvo, natriletno kolobarjenje, gradnja suhozidov, upravljanje gozdov). Če se teme rpedstavlja s tradicionalnega vidika, torej z vidika tradicije, bo ljudem še toliko bolj zanimivo. Vse to so teme, ki jih lahko različnim skupinam obiskovalcev predočimo in na osnovi tega lahko izobraževalci in turistični posredniki pripravijo raznolika orodja, pripomočke in produkte. Ključen rezultat tovrstnega pristopa pa je ozaveščanje širšea javnosti.

Tretji poudarek projekta je **pripovedovanje ustnega izročila!** Do danes so se nam ohranili mitski toponimi in pripovedno izročilo, na osnovi česar bo park postavljen. Vendar če park ostane zamrznjen v tej obliki prezentacije, če bodo pripovedi obstale le še v kamnu in če bodo izumrle iz življenja ljudi, če se ljudsko izročilo ne bo pripovedovalo naslednjim rodovom, ki s krajino živijo, in obiskovalcem, bo park izgubil smisel. Smisel je v prenosu nesnovne dediščine na bodoče generacije! Če bo nesnovna dediščina ostala zamrznjena zgolj v krajini in kamnu, bo tudi umrla, ker bo izgubila smisel za ljudi. Ne pozabimo namreč, da prenos nesnovne dediščine pomeni tudi spreminjanje, saj se nesnovna dediščina nikoli ne izvede na

isti način. Pomembna je zatorej tudi ustvarjalnost, seveda v meji ohranjanja smisla izročila. V tem oziru se največji potencial ponovno ponuja edukatorjem, ki lahko teme iz mitskega parka preoblikujejo v različne raziskovalne in ustvarjalne dejavnosti mladih: zbiranje spominov starih staršev, gojenje narečnega jezika, preizkušanje v ustvarjanju novih pravljic o sodobnih »vražah«... Tu velja enako opozorilo kot pri banalizaciji in problemu avtentičnosti.

Četrty poudarek, ki ni zgolj poudarek projekta, temveč celotnega razpisa, pa je **čezmejnost, preseganje nacionalnih meja in nacionalizmov!** Zavedati se moramo, da so narodi nov pojav v zgodovini, stari komajda dve stoletji, za to nikakor ne moremo starodavne mitske predstave lepiti na določene nacionalne skupine, recimo na Slovence ali Hrvate. Takrat namreč jih ni bilo oziroma vsaj ne v taki obliki, kot si jih »zamišljamo« danes! Lahko govorimo o širših temah, kot je zaznavanje sveta skozi mitske predstave, rekonstrukciji (pra) slovanske mitologiji (vsaj poskusu!), izogibajmo pa se mitska izročila povezovati s sodobnimi nacionalnimi identitetami. Ko postane mitologija zlorabljena za politične nacionalistične namene, lahko zaidemo v velike nevarnosti (npr. nacizem).

LITERATURA

Katičić, Radoslav 2008: *Božanski boj. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb, Mošćenička draga: Ibis grafika, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Katedra Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga.

Belaj, Vitomir in Belaj Juraj 2014. *Sveti trokuti. Topografija hrvatske mitologije*. Zagreb: Institut za arheologiju, Matica hrvatska, Ibis grafika.

Halbwachs, Maurice 2001. *Kolektivni spomin*. Ljubljana: Studia Humanitatis.

Hrobat, Katja 2005. Šembilja na rimskih cestah. O mitološkem prežitku in arheološkem indikatorju na Krasu in v Brkinih. *Annales : anali za istrske in mediteranske študije, Series historia et sociologia* 15, št. 2: 263-274.

Projekt MITSKI PARK - Skupna čezmejna turistična destinacija za ohranjanje, zaščito in promocijo dediščine mitološkega prostora

Hrobat, Katja 2010. *Ko Baba dvigne krilo. Prostor in čas v folklori Krasa*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani (Zbirka Razprave).

Peršolja, Jasna Majda 2000. *Rodiške pravce in zgodbe*. Ljubljana: Mladika.

UVOD. O JEDINSTVENOJ TURISTIČKOJ DESTINACIJI MITSKOG PARKA

Tijekom različitih vremenskih razdoblja nastajali su idejni projekti za osnivanje mitsko-folklornih parkova u Rodiku i Mošćeničkoj Dragi kojima bi se istražilo, sačuvalo i barem djelomično predstavilo nematerijalno kulturno nasljeđe, tj. folklorna i mitološka tradicija uprostorena u krajoliku. Uz prezentaciju mitološke i folklorne tradicije *in situ*, tj. u krajoliku u kojem se nalaze, postavljamo temelje za jednu od najjedinstvenih edukativnih i iskustvenih turističkih destinacija u Europi jer se radi o jednom od rijetkih primjera potpunog očuvanja nematerijalne baštine te vrste koja je izumrla u većem dijelu Europe, čak i na Zapadu. Zbog jedinstvene očuvanosti ideja mitskih i folklornih parkova koji se međusobno spajaju i istovremeno nadopunjuju znanjem koje donose, pojavila se ideja njihovog ujedinjenja u jedinstvenu prekograničnu turističku destinaciju Mitski park. Park bi tako proširio turističku ponudu "konvencionalnog turizma" i oživio ponudu obližnjih poznatih turističkih destinacija (primorski turizam u Mošćeničkoj Dragi i Parku prirode Učka i UNESCO-ov park Škocjanske jame) na održiv način, potičući lokalni razvoj te doprinoseći razvoju svijesti i prepoznavanju arheološke, folklorne i mitološke baštine kraške pokrajine.

Ljudi, pogotovo turisti, danas žele nešto više od uobičajenog turizma "mora i sunca", sve više teže zavičajnom turizmu, koji im omogućuje da se, tijekom provođenja slobodnih aktivnosti, također i obrazuju. Jedna od najzanimljivijih tema u široj javnosti svakako su stara vjerovanja, odnosno predslavenska i staroslavenska mitska tradicija. Potrebno je naglasiti da u Europi nemamo sačuvanih mitova, odnosno cjelokupnih mitskih tekstova vezanih uz rituale, nego samo sačuvane fragmente vjerovanja, koji se stoga nazivaju mitskom tradicijom. Iz tih ulomaka etnolozi i arheolozi su pokušali rekonstruirati izvornu mitologiju ili mitsku priču, ali moramo biti svjesni da su to samo pokušaji rekonstrukcije.

I upravo je krajolik jedan od najmoćnijih načina očuvanja mitske tradicije, a budući da je u njemu materijalizirana, teško ju je uništiti. Kao što bi rekao francuski etnolog Maurice Halbwachs (2001.), sjećanje na drevna božanstva možemo izbrisati samo ako srušimo njihove

hramove. Prednost staroslavenskog mitskog sustava je u tome što se on nije temeljio isključivo na štovanju božanstava u hramovima, već su ona bila smještena u sam krajolik, u prirodne kamene monolite, planine, brežuljke i vodu. Tako je uspomena na drevna slavenska božanstva uklopljena u prostor sačuvana sve do danas, kroz nazive lokaliteta (kao što su, primjerice, Perun, Treskavec, Baba) ili kroz folklornu, mitsku tradiciju o određenim mjestima.

Na mjestima gdje je znanje o mitskoj tradiciji bilo sačuvano, isto je danas ugroženo jer živi samo u sjećanju rijetkih starijih stanovnika koji sve više umiru, a i krajolik se, pod pritiskom razvoja, intenzivno mijenja. Zbog napuštanja poljoprivrednih aktivnosti, ljudi više ne dolaze u doticaj s prirodnim okruženjem u kojem su nekada, baveći se poljoprivrednim i seoskim aktivnostima, nastavljali tradiciju življenja svojih predaka. Mladi nisu zainteresirani za starije tradicije jer su, živeći tijekom odvijanja globalizacije, daleko od ruralnog stila života, niti ga ne trebaju. Upravo revitalizacija i predstavljanje tog znanja u obliku Mitskog parka danas predstavlja jedini način očuvanja nematerijalne baštine pokrajine i za buduće generacije.

Iako su ideje o otvaranju mitskih parkova u Rodiku i Mošćeničkoj Dragi nastale u različitim vremenskim razdobljima, a parkovi su različito orijentirani s obzirom na svoje specifičnosti, njihovi obrazovni sadržaji se u osnovi poklapaju i istovremeno dopunjuju, stoga je logično združiti ih u jedinstvenu turističku destinaciju Mitskog parka. Dok mitski park u Rodiku prikazuje sinkretičko nasljeđe mitskog krajolika za koje nije moguće odrediti točno vremensko razdoblje i seže još u predslavensku (antičku? prapovijesnu?), slavensku do kršćansku tradiciju, mitsko-povijesna staza u Mošćeničkoj Dragi usmjerena je samo na jednu vremensku ili tematsku razinu, odnosno na rekonstrukciju (pra)slavenske mitologije. Dok simboličke točke u rodiškoj pokrajini proizlaze iz bogate i još uvijek sačuvane usmene predaje u obliku mitskih toponima i bogate lokalne pripovjedne tradicije i arheoloških nalazišta, prikaz (pra)slavenske mitologije u Mošćeničkoj Dragi prvenstveno se oslanja na analizu mitske toponomastike (samo s nekoliko predaja) i prethodne znanstvene rekonstrukcije (pra)slavenske mitologije. Razlika je i u samom krajoliku i predaji. U mitskom parku Rodik pripovjedna predaja je prikazana su na popisu mjesta odakle potječe, odnosno u izvornom

prostornom kontekstu, dok je u slučaju Mošćeničke Drage pripovijedanje prilagođene prikazu (pra)slavenske mitologije, gdje nekoliko krajeva doista odražava *in situ* mitski toponim, a ostatak mitske priče proteže se krajolikom koji se ne veže na lokalnu mitsku predaju - krajolik se koristi za mitsku priču, neke su lokacije izvorne, ostale su prilagođene mitskoj priči.

MITSKI PARK U RODIKU

U Rodiku, vjerojatno zbog kontakta dviju različitih populacija, Slavena i starosjedilaca arheološkog naselja iznad sela, sačuvala se bogata predaja koja može sezati duboko u povijest, čak i u prapovijest. Najvažnije od četiri arheoloških nalazišta koje uključuje Mitski park, Njivica, Tabora i Rodiške pećine sa kaštelirjem, najvažnije je Ajdovščina nad Rodikom, prapovijesni kaštelir (praistorijska gradina) i pozo-antičko naselje (obrambena postaja). Interes za arheološko naselje Ajdovščina nad Rodikom postoji već od 19. stoljeća, kada je u blizini pronađen epigrafski natpis iz 1. stoljeća n. e. s imenom Rundikta, starosjedilačkog stanovništva koji su stručnjaci zbog imena pripisali Ajdovščini nad Rodikom. Posjetitelje se upoznaje s neobičnim predajama o mitskim ajdima iz Ajdovščine koje odražavaju tisućljetne uspomene na pretke i kontakte dviju populacija, autohtone i slavenske.

Mitsko-povijesna staza vodi šetača pored dvanaest točki koje *in situ* prikazuju mitsko-folklornu tradiciju, a nalaze se na mjestima negdašnjih granica feudalnog posjeda ili uz glavne seoske puteve. Zbog svojeg bogatog mitskog krajolika, staza je podijeljena na dva dijela, brkinsku (gornju) i krašku (donju). Jedan od glavnih likova staze je strašni lintvern, zmiya koju su seljani istjerali kao vraga raznim kršćanskim obredima i pokušavali primiriti kako im ne bi slao gromove, oluje i poplave. Sljedeća glavna figura parka je (bivša) monolitna Baba, materijalni ostaci vjerovanja u žensku mitsku figuru koja svoje podrijetlo vuče iz slavenskog i praslavenskog doba. Prolazeći krajolikom, iz krških pećina otvaraju se mjesta ulaska u svijet mrtvih, mjesta održavanja vješticih orgija, ritualna mjesta na stazama mrtvih, tragovi života mitskih ajda.

Iako je mitska tradicija Rodika fragmentirana, još je uvijek moguće rekonstruirati cijeli (višeslojni) mitski sustav. Među brojnim špiljama u okolici svojim predajama o samoubojstvima, prijelazu u drugi svijet, zmajevima, prvoj lipi kao mitskom stablu i okupljanjima vještica ističu se tri od njih, Šlaverjeva, Cikova i Fukova jama. Na Jezeru, iznad groblja starosjedilaca iz Ajdovščine ponad sela Rodik, procesije, obredi istjerivanja vruga i predaje o strašnom lintvaru (zmiji-zmaju) ukazuju na kontinuitet starosjedilačkog kulturnog mjesta, možda čak i na elemente slavenskog gromovnika Peruna, boga groma i munje. U blizini Debele griže, drugog prapovijesnog nalazišta na području Rodika, stajao je kameni monolit naziva Baba, koji je imao važnu ulogu u seoskom načinu života i vremenskim utjecajima. Tragovi u prirodnoj stijeni potaknuli su ideju o šembilji, vragu s kočijom za kojeg se smatra da predstavlja slavenskog gromovnika. Ovo mjesto je jedno od mnogobrojnih mjesta duž rodiške srenjske granice gdje se pojavljuju bića iz bajki, prikaze, gdje duše lutaju zemljom, kovač ubija putnike kao što je to činio Prokrust iz grčke mitologije, mjesto gdje ljude progoni krvavo stegno, gdje se nalazi grob poginulih vojnika, gdje nakon magijskog obreda zmije izmiču u nepoznato, vještice u divljem plesu rastrgaju vedamca, mjesto gdje vuk ubije kobilu, itd. (Kobilja glava, Prelovec, Njivice, Križendrev). Prema predaji, brojne ruševine čuvaju (uklete) zmije. U Rodiku se još donedavno smatralo da zmije donose obitelji sreću i blagostanje. Ulomak predaje o Ognjenoj Mariji koja svojim ognjem omogućuje klijanje pšenice u ožujku još je jedan od brojnih fragmenata bogate mitske baštine. Iz bogatstva takvih fragmenata usmene predaje mogu se prepoznati čitavi mitski sustavi, kako slavenski tako i oni stariji (Hrobat 2010).

U analizi predaje, na svakoj točki mitske staze kroz Rodik odabrane su glavne pripovijetke (Peršolja 2000) koje su zabilježene u svrhu govorne reprodukcije u mobilnoj aplikaciji. Pripovijetke su prevedene i na hrvatski jezik, a pripremit će se i na talijanskom i engleskom jeziku. Odabir nekih od njih bit će objavljen u katalogu usmenih predaja na mrežnoj stranici projekta. Pojednim pripovijetkama koje se odnose na određenu točku krajolika bit će dodana kratka stručna tumačenja, dok će one duže biti objavljene u Edukativnom priručniku.

MITSKI PARK U MOŠČENIČKOJ DRAGI

Za razliku od sinkretičke mitske i folklorne tradicije u Rodiku, Mitska staza u Moščeničkoj Dragi je, sa svojih trinaest lokacija prezentacijskih ploča, usredotočena na rekonstruiranu priču (pra) slavenske mitologije, i to uglavnom na temelju mitskih toponima, dok je usmene predaje vrlo malo. Na nekoliko od sljedećih lokacija prikazana je cjelokupna rekonstruirana mitska priča (pra)slavenske mitologije, s određenom predajom *in situ*, dok je druga postavljena na stazi, tako da se šetaču prezentira cjelokupna mitska drama. Besedila predstavljaju mitsko izročilo z izrazitim poudarkom na hrvaški nacionalni identiteti. *In situ* lokacije (pra)slavenske mitske tradicije je vrh brežuljka zvanog Perun koji svjedoči o svetoj gori najvišeg slavenskog nebeskog božanstva Peruna čije djelovanje izaziva olujnu grmljavinu mlinskim kamenjem, a postavljeno je u mlinu Trebišće, čije ime nosi oznaku mjesta za žrtvovanje (riječ "treba" na staroslavenskom jeziku znači "žrtva"), odnosno prinošenje darova Perunu na planini u njezinom podnožju. Prema tradiciji, Perun je pomoću mlinskog kamenja stvarao grmljavinu, a mlin ima važnu ulogu u borbi između bogova Peruna i Velesa. Veles je, navodno, boravio u špiljama ispod sela Potoki pod Perunom, što odgovara predaji o vragu, jednako kao što ga se, osim kao zmaja ili zmije, često predstavlja kao (pra)slavenskog boga podzemlja i stoke. Interpretacijska ploča označava mjesto Velesa na Voloskom kuku, kako se naziva stijena na izvoru Potoka, kilometar istočno od Trebišća. U ovom slučaju imamo sve elemente osnovne (pra)slavenske mitologije, Perun na vrhu, ispod njega, nizvodno u podnožju planine Veles i mjesto žrtvovanja Trebišće (Katičić 2008: 305-312). Nastavak priče o mitskim vjenčanjima Perunove djece (Mare i Jurija/Ivana) naznačen je na interpretacijskim pločama u svrhu podučavanja, ali ne proizlazi iz *in situ* mitske toponimije i tradicije. Posjetitelji se upoznaju s poviješću Slavena, a kod crkve sv. Petra saznaju način na koji je bila pokrštena stara vjera Slavena. Na Počivalima na stazi Petrebišća (drugo mjesto mogućih darivanja poput Trebišća) - Voloski kuk (grad Veles), prikazana je treća osoba (pra)slavenske tradicije, odnosno Mokoš ili Baba, koja na toj stazi nije izravno povezana s toponimom ili tradicijom *in situ*.

Prema jednom od tumačenja, mitski krajolik oko takozvanog slavenskog Olimpa, vrha Peruna, inače daleko nadilazi turističku mitsku stazu (sv. blagoslovljena Djevica Marija na Trsatu, Volosko - rt) (Belaj, Belaj 2014: 157-167), ali budući da posjetitelji ne bi sve mogli obići pješice, čitava mitska priča opisana je s fokusom na gore spomenutu mitsku stazu. U načelu, mitska priča se temelji na činjenici da svećenik s vrha Peruna ukazuje na mitska mjesta na kojima se odvija mitska drama i koja se nalaze na vidljivoj udaljenosti ispod njih (Belaj 2011).

Na mitskoj stazi u Mošćeničkoj dragi / Trebišću pregledali smo već napisane tekstove o rekonstrukciji (pra) slavenske mitologije autora Grge Frangeša. Napisani su na temelju nalaza istraživača slavenske mitologije, posebice hrvatskih autora Radoslava Katičića i Vitomira Belaja koji su se u svojim djelima također bavili Mošćeničkom dragom. Tekstovi su prevedeni na slovenski jezik i bit će predstavljeni u Edukativnom priručniku. Za razliku od slovenskog dijela, ovi su tekstovi isključivo stručna tumačenja koja su nastala uglavnom na temelju toponima mitskih korijena, praktički bez ijedne narodne pripovijetke. Ova tumačenja imaju za cilj upoznati posjetitelja s rekonstrukcijom (pra) slavenske mitologije, i to u nekim slučajevima na mjestu slavenskog mitskog toponima, a u drugim na usputnim mjestima koja nisu izravno povezana s mitskom lokacijom, nego samo pripovijedaju mitsku priču.

ZAJEDNIČKE KARAKTERISTIKE PARKA RODIK I MOŠĆENIKA DRAGA

Zajedničko karakteristika oba mitska parka je prikaz mitsko-folklorne tradicije uprostorene u krajolik, odnosno mitski krajolik. Dok u Rodiku prikazuje sinkronizirana tradicija iz različitih vremenskih razdoblja koja priča o percepciji svijeta u prošlosti i svjedoči o ostacima slavenskih i praslavenskih kultova, u Mošćeničkoj Dragi učimo o rekonstrukciji (pra)slavenske mitske priče putem toponima i drugih mjesta. Zanimljivo je primijetiti sličnosti između mitoloških tradicija.

Zanimljiva je zajednička simbolika općih toponima, kao što su planina i potok. Kod Mošćeničke Drage nalazi se mjesto po imenu Potok (kao dio mitske staze), gdje je bog Veles,

kao vladar Kaosa, navodno započeo rat s bogom Perunom i kao dio šireg mitskog trokuta, područje uz rijeku Rječinu ispod trsatskih stijena, gdje se trebao nalaziti mjesto grad Velesa (Belaj, Belaj 2014:164). Slično je i s uobičajenim nazivom "Gora" za mjesto Čuk u kojem živi strašni lintver/zmija, koji, poput Peruna, ljudima šalje munje i oluje. Radi li se i ovdje o pojmu kulta Peruna, kao o vrhu planine, možda će pokazati daljnja istraživanja. Kako god, u oba slučaja se za simbolička mjesta koriste opći nazivi prema kojima bi "Gora" bila planina nad planinama, središte svetog svijeta, slično "Potoku", potoku nad potocima (Belaj, Belaj 2014: 164). U oba parka također je prikazano pokrštavanje stare vjere, u Mošćeničkoj dragi kroz crkvu sv. Petra i u Rodiku kroz priču o kršćanskom oblikovanju krajolika sv. Petra i Isusa.

Na temelju prethodne preliminarne analize moguće je odrediti što je zajedničko za oba parka, što je ono što ih povezuje i istovremeno nadopunjuje. To su mitski božanski par Baba i Perun! Baba se u istočnoslavenskoj tradiciji naziva Mokoš i jedina je praslavenska božica (Toporov 2002.). Na mitskoj stazi u Mošćeničkoj Dragi je nema *in situ*, ali se posjetitelju jednostavno prikazuje kao dio mitske priče. Prema jednom od tumačenja, trebala bi se nalaziti izvan parka, na rtu Volosko u Crkvi Blažene Djevice Marije na Trsatu (Belaj, Belaj 2014: 163-4). Drugo tumačenje, koje spominje obližnju lokaciju, je toponim Babin grob, koji leži na vrhu Učke ispod Velbata i Suhog vrha (obično se koristi kao oznaka za Peruna) (Katičić 2008: 312). Stoga, usprkos priči o Mokoši, koju u Sloveniji, ponekad i u Hrvatskoj nazivaju Baba, u parku u Mošćeničkoj Dragi *in situ* je nema. Međutim, u slučaju Rodika priča je upravo suprotna. Nažalost, danas u Rodiku od Babe postoje još samo ostaci razminiranog monolita koji će biti rekonstruirani, ali Peruna se ne može točno locirati. Peruna bi vrlo vjerojatno mogao predstavljati lintvern povrh Gore ili Čuka, odakle, prema rodiškoj tradiciji, šalje munje i oluje na Rodičane i poplave Brezovčanima. Inače, jedan od njegovih oblika u kojem se može pojaviti je šembilja, zapravo vrag koji sjedi na zapaljenoj kočiji koja grmi i sijeća, a nalazi se ispod planine (Hrobat 2005.). S druge strane, nalazi se ispod planine kao vrag i povezan je s vodom - potokom Zdrava voda, a može biti i Veles. Dakle, u rodiškoj tradiciji se mogu uočiti neke

sličnosti sa slavenskom tradicijom, osobito u svezi s lintvernom kao demoniziranom Perunom i Babom, ali za sada sve ostaje više na razini hipoteze.

Ipak, sa sigurnošću se može predložiti da je, iz točke gledišta mitske tradicije u turističke svrhe, ono što je zajedničko mitskom parku u Rodiku i Mošćeničkoj Dragi, BABA I PERUN. Upravo kroz njih se parkovi nadopunjuju, komplementarni su, stoga ih Baba i Perun s pravom udružuju u jedinstvenu turističku destinaciju Mitskog parka! Obojica su jasno definirani u jednom parku, a drugdje tek implicitno naznačeni. Ako netko od posjetitelja Rodika želi saznati više o Perunu i slavenskoj mitologiji, bit će upućen u Mošćeničku Dragu, a onaj tko želi saznati više o Babi/Mokoši kao ženi/ljubavnici najvišeg slavenskog boga Peruna, bit će upućen u Rodik. Tamo će saznati da Baba ne pripada samo slavenskoj mitskoj tradiciji, nego je još starija i rasprostranjena na širem području, u rimskom svijetu. U Mošćeničkoj Dragi posjetitelj će svoje znanje o višeslojnoj mitskoj percepciji svijeta iz Rodika i različitih kultura čuti priču iz (pra)slavenske mitologije, odnosno njezinu rekonstrukciju.

Inače, postoji i treći lik koji ih povezuje, ali on nije toliko uverljiv. U rodiškoj tradiciji važnu ulogu igra demonizirana zmija/lintvern (zmaj) koji živi na brda, kojeg su u kršćanskim procesijama istjerali kao demona, vraga, dok je slavenski Veles, kojeg u mošćeničkoj tradiciji smještavaju u Voloski kuk, obično predstavljen kao zmija, demon, zmaj. Ali s obzirom da je Rodik na vrhu, a u Mošćenicama pod brdom, vjerovatno se ne radi o istom stvorenju...

Vodeći motiv jedinstvenog prekograničnog mitskog parka su božanski par Baba i Perun kao vrhovna (pra) slavenska božanstva i istodobno božanski ljubavnici, što ujedno označava ravnotežu svijeta u muškoj i ženskoj kompoziciji ili u vatri kao svojstva nebeskog Peruna i vodi kao svojstvu mitski blatne mokre Babe.

I dok park u Rodiku obilježavaju sinkretistički pogled na svijet i kultovi iz različitih vremenskih i kulturnih razina, od starosjedilaca do Slovena i kršćanstva, park u Mošćeničkoj dragi usredotočen je samo na jednu vremensku i kulturnu razinu, odnosno na jednu od rekonstrukcija (pra)slavenske mitologije (prema analizama Toporova, Belaja, Katičića, djelomice Pleterskog). Za razliku od parka u Rodiku, gdje prepoznajemo usmenu predaju *in*

situ, dakle na lokacijama na koje se vežu i o kojima govore predaje, rekonstrukcija (pra-) slavenske mitologije u Mošćeničkoj dragi veže se uz samo tri toponima, Perun na vrhu gore, Voloski kuk in Trebišće, dok na ostalim odmorištima po želji pratimo ostale junake i tijekom rekonstruirane mitske priče. Dok se u Rodiku posjetitelj općenito upoznaje s tradicionalnom percepcijom svijeta koji ga okružuje (špilje kao ulaz u svijet mrtvih, počivališta mrtvih, srenjske granice, odnos između svijeta mrtvih i svijeta živih, odrazi autohtonih vjerovanja itd.), u Mošćeničkoj dragi se upoznaje s praslavenskim i kasnijim slavenskim vjerovanjima u božanstva na način kako su ih, na temelju usmene predaje, rekonstruirali neki istraživači. Pritom je potrebno napomenuti da unutar europskog prostora ne postoje sačuvani mitovi u obliku teksta s pratećim obredima, nego samo tzv. mitska tradicija koja obuhvaća različite folklorne izvore (pjesme, običaji i tradicije, toponimi, fraze, igre itd.), na osnovi čega su, zajedno s drugim povijesnim (imena bogova, priče...), arheološkim (ostaci svetišta, organizacija mjesta u krajoliku...) i lingvističkim izvorima stručnjaci nastojali rekonstruirati negdašnju (pra)slavensku mitsku priču.

LOGOTIP

Kao glavni element povezivanja, Baba i Perun objedinjeni su i simbolizirani u logotipu Mitskog parka. Baba je stilizirani amorfni oblik s krugovima koji predstavljaju ženske grudi, a Perun je stilizirani element mlinskog kamena pomoću kojeg proizvodi munje i gromove. Crvena boja logoti predstavlja nebesko božanstvo Peruna, njegovu vatru, munju, žar, čak i u simboli mlinskog kamenja (prema predaji, bog Perun proizvodi grmljavinu pomoću mlinskog kamenja). Siva boja simbolizira Babu, kamen, majku zemlju i istovremeno je boja Krasa i Istre gdje se nalaze oba dijela Mitskog parka.

SMJERNICE ZA UPOTREBU USMENE PREDAJE U OBRAZOVNIM AKTIVNOSTIMA

Najvažnija i najčešća smjernica za sve ciljne skupine koje će u svojim aktivnostima koristiti usmenu predaju je ona koja preporuča izbjegavanje **banaliziranja narodne/mitske tradicije, posebno u procesima njihova pretvaranja u robu široke potrošnje (komodifikacije)**! Preispitujući upotrebu ili čak zlouporabu narodne tradicije u javnosti, nalazimo da je mitološki sadržaj danas prečesto banaliziran, stoga u ovom projektu nastojimo slijediti činjenice koje će biti što je moguće bliže onome što se o prošlosti zna na stručnoj razini. Vrlo je uobičajena zlouporaba ideja o nekim imaginarnim romantičnim precima (na primjer, za fotografije, videozapise, kazališne skupine, odjeću, nakit itd.) koje nemaju nikakvu znanstvenu osnovu. Slike predaka koje takve rekonstrukcije navodno predstavljaju više nalikuju "New Age" reinterpretacijama u kojima su preci predstavljeni kao "sirovi, često obojeni divljaci" koji su tek izašli iz divljine. To ne smijemo dopustiti u stručno osmišljenom Mitskom parku. Ljudi koji su živjeli stoljeća i tisućljeća prije nas jednaki su nama koji živimo u današnje vrijeme ... Možda su zaista nosili nešto drugačiju odjeću i koristili drugačije posuđe, ali ponašali su se, osjećali i živjeli su kao i mi danas ... Iako se čovjek suvremenog tehničkog doba smatra naprednijim, možemo pretpostaviti da su naši preci nekada bili razvijeniji od nas na drugim poljima, odnosno na onima koja ne podrazumijevaju tehničke sposobnosti, već percepciju i slično. Posjetitelju parka moramo pružiti osjećaj da promatra samoga sebe, svoje pretke, a jedina razlika između nas je u tome što imamo različite percepcije svijeta - neki danas vjeruju u Krista ili znanost, neki su vjerovali u Peruna i Babu, neki sumnjaju i uvijek su sumnjali u sve ... Svi smo mi ljudi! Ovo prvo upozorenje odnosi se prije svega na turističke operatore i pružatelje turističkih usluga koji često zapadaju u tzv. "staged authenticity", odnosno "insceniranu autentičnost": izradu navodnih replika odjeće koja se, navodno, nekoć nosila; izradu raznoraznih kičastih suvenira ili uvođenje potpuno novih festivala i događanja koji spajaju tradiciju u novi i pretjerano simplistički format koji ima za cilj samo profitabilnu predstavu, a ne spoznaju i uvažavanje baštine i prirode koji vode ka održivom suživotu. Suprotno tome, upravo ovo otkrivanje baštine, posebno lokalnom stanovništvu, može otvoriti nove mogućnosti razvoja kreativne industrije i stvaranja novih autentičnih proizvoda koji potiču iz tradicije, ali su proizvod modernog doba.

Drugi fokus projekta je **krajolik, prostor!** Sve pripovijetke i svi toponimi u parku sačuvani su jer "priliježu" za krajolik, prostor. Pripovijetke i toponimi objašnjavaju krajolik, negdašnju ljudsku percepciju prostora i njegovo smještanje u kozmološki svijet ljudi toga doba! Baš kao što danas taj prirodni svijet percipiramo sa znanstveno-tehničkog stajališta, ljudi su nekada taj isti svijet percipirali kroz svoje – mitske – percepcije. U slučaju bilo koje usmene predaje treba imati na umu da govorimo o (održivom i prirodnom) načinu suživota ljudi s prirodom ili okolišem u kojem je čovjek nekoć živio. Sve ciljne skupine, posebno edukatore treba stoga upozoriti da jednaku pažnju trebaju posvetiti kako aspektima kulturne baštine, tako i prirodnim vrijednostima. Položaj parka u prirodi pruža dragocjenu priliku djeci i adolescentima, kao i drugim posjetiteljima da se tijekom otkrivanja povijesti i tradicije upoznaju i sa sadržajima koji se odnose na floru (različita stabla, bilje i njihove funkcije, jednako kao i ljekovite funkcije) i faunu (npr. istraživanje zmija, gmazova), na geologiju (različite stijene i njihovo podrijetlo), geografiju (kontaktni krš i vode), te prije svega na održivi način života (ekstenzivna poljoprivreda, rotacija usjeva, izgradnja suhozida, gospodarenje šumama). Ako se teme predstave iz tradicionalnog aspekta, odnosno u svjetlu tradicije, ljudima će biti još zanimljivije. Sve su to teme koje se mogu predstaviti različitim skupinama posjetitelja, na temelju čega edukatori i turističke agencije mogu osmisliti razne alate, instrumente i proizvode. Međutim, ključni rezultat ovakvog pristupa je podizanje svijesti šire javnosti.

Treći fokus projekta je **pripovijedanje usmene predaje!** Do danas su ostali sačuvani mitski toponimi i pripovjedačka tradicija na temelju kojih će se podići park. Međutim, ako park ostane zamrznut u tom obliku prezentacije, ako pripovijetke ostanu zarobljene u kamenu i ako nestanu iz života ljudi, ako se narodne predaje neće prenositi sljedećim naraštajima koji žive s krajolikom, park će izgubiti smisao. Poanta je prenijeti nematerijalnu baštinu budućim generacijama! Ako nematerijalna baština ostane zamrznuta samo u krajoliku i kamenu, umrijet će i zbog toga što će izgubiti svoje značenje za ljude. Ne zaboravimo da prijenos nematerijalne baštine znači i promjenu jer se nematerijalna baština nikada ne provodi na isti

način. Stoga je važna i kreativnost, naravno unutar granica očuvanja značenja tradicije. U tom smislu, najveći potencijal se ponovno nudi edukatorima koji teme iz mitskog parka mogu preoblikovati u različite istraživačke i kreativne aktivnosti mladih: prikupljanje uspomena na djedove i bake, njegovanje dijalekta, testiranje u stvaranju novih pripovijedaka o suvremenim "praznovjerjima" ... Ovdje vrijedi isto upozorenje kao i kod problema s banaliziranjem i autentičnošću.

Četvrti fokus koji nije samo fokus projekta, već čitavog natječaja, je **prekogranična suradnja, prevladavanje nacionalnih prepreka i nacionalizama!** Moramo biti svjesni da su narodi novi fenomen u povijesti, star jedva dva stoljeća, stoga ni na koji način ne možemo drevnu mitsku predstavu vezati uz određene nacionalne skupine, primjerice uz Slovence ili Hrvate. U to vrijeme nisu postojale, ili barem nisu postojale u obliku u kakvom ih danas "zamišljamo"! Možemo razgovarati o širim temama, poput percepcije svijeta kroz mitske predstave, rekonstrukcije (pra) slavenske mitologije (barem o pokušaju!), ali izbjegavajmo povezivanje mitske tradicije sa suvremenim nacionalnim identitetima. Kad se mitologija zloupotrijebi u političke nacionalističke svrhe, možemo naići na velike opasnosti (npr. nacizam).

LITERATURA

Katičić, Radoslav 2008: *Božanski boj. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb, Mošćenička draga: Ibis grafika, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Katedra Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga.

Belaj, Vitomir in Belaj Juraj 2014. *Sveti trokuti. Topografija hrvatske mitologije*. Zagreb: Institut za arheologiju, Matica hrvatska, Ibis grafika.

Halbwachs, Maurice 2001. *Kolektivni spomin*. Ljubljana: Studia Humanitatis.

Projekt MITSKI PARK - Skupna čezmejna turistična destinacija za ohranjanje, zaščito in promocijo dediščine mitološkega prostora

Hrobat, Katja 2005. Šembilja na rimskih cestah. O mitološkem prežitku in arheološkem indikatorju na Krasu in v Brkinih. *Annales : anali za istrske in mediteranske študije, Series historia et sociologia* 15, št. 2: 263-274.

Hrobat, Katja 2010. *Ko Baba dvigne krilo. Prostor in čas v folklori Krasa*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univrza v Ljubljani (Zbirka Razprave).

Peršolja, Jasna Majda 2000. *Rodiške pravce in zgodbe*. Ljubljana: Mladika.